

Ваштарева Євгенія Анатоліївна,
здобувач кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: vashtarova.ea@gmail.com

doi: 10.21564/2414–990x.139.115112
УДК 347.551

КОНДИКЦІЯ І ВІНДИКАЦІЯ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Розглянуто проблему конкуренції між кондикційним та віндикаційним позовами у праві Давнього Риму. На основі дослідження першоджерел доведено, що в різні історичні періоди погляди на співвідношення зазначених позовів змінювалися. Якщо в добу кодифікації Юстиніана переважала думка про елективну конкуренцію, то юристи-класики взагалі не допускали конкуренцію цих позовів, вважаючи, що кожен із них має власну сферу застосування.

Ключові слова: кондикція; віндикація; квазіконтракти; безпідставне збагачення; конкуренція позовів.

Ваштарева Е. А., соискатель кафедры гражданского права № 1, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: vashtarova.ea@gmail.com

Кондикция и виндикация в римском праве

Анализируется проблема конкуренции между кондикционным и виндикационным исками в праве Древнего Рима. Исследовав первоисточники, автор приходит к выводу, что в разные исторические периоды взгляды на соотношение вышеупомянутых исков менялись. Если в период кодификации Юстиниана преобладало мнение об элективной конкуренции, то юристы-классики вообще отвергали конкуренцию указанных исков, считая, что каждый из них имеет собственную сферу применения.

Ключевые слова: кондикция; виндикация; квазиконтракты; безосновательное обогащение; конкуренция исков.

Постановка проблеми. І кондикція, і віндикація є дієвими способами захисту суб'єктивних цивільних прав. Однак загальній дієвості й ефективності цих способів захисту загрожує проблема істотної правової невизначеності, яка зумовлена тим, що одні й ті ж фактичні обставини можуть бути кваліфіковані одночасно як підстави для вчинення і віндикаційного, і кондикційного позовів. Така ситуація традиційно має назву «конкуренція позовів». Шцоправда, М. В. Ус (M.V. Us) слушно зазначає, що конкуренція позовів «е... конкуренцією суб'єк-

тивних цивільних прав (прав вимоги до порушника), які існують у рамках захисних цивільних правовідносин...» [1, с. 334]. Пошук шляхів розв'язання цієї конкуренції – одне з гострих питань сучасної судової практики [2; 3]. Проте окреслена проблема не є новою (як і самі поняття кондикції та віндикації), оскільки вперше вона постала ще перед юристами Давнього Риму. Тож, видається, дослідження витоків цієї проблеми в минулому може допомогти в її розв'язанні в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній українській правничій науці проблематиці кондикційних зобов'язань загалом присвячено роботи таких дослідників, як: І. Е. Берестова (I.E. Berestova) [4], І. В. Венедіктова (I.V. Venediktova) [5], І. М. Гончаров (I.M. Honcharov) [6], Б. П. Карнаух (B.P. Karnaukh) [7; 8], Г. В. Пучкова (H.V. Puchkova) [9] та ін. В деяких роботах окрему увагу приділено розмежуванню кондикції та віндикації. Проте питання, чи мала місце конкуренція між кондикцією та віндикацією у праві Давнього Риму, не можна вважати вирішеним, адже не тільки сучасні дослідники-романісти розходяться в поглядах щодо нього, але й давньоримські першоджерела містять чимало суперечних один одному фрагментів.

Мета статті – визначити особливості генези кондикційного позову у праві Давнього Риму і з'ясувати характер співвідношення між кондикційним і віндикаційним позовами у давньоримській юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. У сучасній цивілістичній літературі під кондикційним розуміють зобов'язання із безпідставного збагачення, тобто зобов'язання, що виникає із факту набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.

Вважається, що своєю назвою зазначене зобов'язання завдячує давньоримській юриспруденції. Проте в класичному праві Давнього Риму не існувало поняття «кондиційне зобов'язання», а «кондикціями» (*condictiones*) називали окрему групу процесуальних засобів – *позовів*. Однак така група позовів не зводилася виключно до вимог, заснованих на безпідставному збагаченні, а охоплювала широке коло різних випадків. Безумовно, слід погодитися з тими науковцями, які стверджують, що «було б неправильним ототожнювати *condictiones* і позови із безпідставного збагачення <...> оскільки позначені зобов'язання є лише одним із випадків застосування кондикційного позову» [6, с. 12; 10, с. 62; 11, с. 202; 12, с. 535]. Але задовольнитися лише цим твердженням – означало б залишити поза увагою важливий аспект генези кондиційних зобов'язань, який, на наше переконання, заслуговує більш пильної уваги.

Відомо, що давньоримське право становило систему позовів [12, с. 16–17]: правники того часу мислили матерію приватного права не в дихотомії «суб'єктивне право – юридичний обов'язок», а в дихотомії «можливість учинити позов – необхідність відповідати за позовом». Тобто матеріально-правова архітектура зобов'язального правовідношення значною мірою визначалася специфікою того позову, який надавався стороні цього правовідношення. Первісно, за часів легісакційного процесу (*per legis actiones*), кондикцією іменували один

із п'яти законних позовів. Його повна назва – *legis actio per condictionem*, тобто «законний позов через повідомлення». Як указано в Інституціях Гая, слово «*condicere*» означає «урочисто повідомляти» (Gai. IV.17a). Якщо на першій стадії судового процесу (*ius*), що відбувалася перед магістратом, відповідач заперечував проти пред'явлених йому вимог, позивач урочисто запрошував останнього з'явитися до суду через тридцять днів для того, аби розпочати другу стадію процесу – *iudicium*, що провадилася призначеним суддею. В Інституціях Гая пояснюється, що «...цей позов називався кондикцією, оскільки при цьому позивач звертався до супротивника з урочистим оголошенням, щоб той через тридцять днів знову з'явився перед судом» (Gai. IV.18a). Тридцятиденний строк було встановлено для того, щоб сторони протягом цього часу могли в позасудовому порядку залагодити спір. Якщо ж цього не вдавалося зробити, провадження у справі переходило на другу стадію.

Найбільш істотною рисою кондикційного позову, як зауважує Р. Циммерманн (R. Zimmermann), була його абстрактність [13, с. 835]. Ця риса збереглася і після переходу до формулярного процесу. Так, формула кондикційного позову щодо певної суми коштів (*Actio (condictio) certae creditae pecuniae*) мала такий вигляд: «Якщо з'ясується, що N.N. зобов'язаний дати A.A. 10 000 сестерцій, що про них ідеться, то ти, суддя, присуди N.N. на користь A.A. до виплати 10 000 сестерцій, але якщо це не з'ясується – звільни»¹. Таким чином, у формулі є лише посилання на те, що відповідач «зобов'язаний дати» («*dare oportere*») і немає жодної згадки про те, з якої підстави він зобов'язаний це зробити. Отже, кондикційний позов був абстрактним у тому сенсі, що його формула спиралася лише на сам факт наявності зобов'язання і не містила прив'язки до тих або інших підстав виникнення цього зобов'язання. Ця обставина відкрила перспективи для дуже широкого застосування кондикційного позову. Так, спочатку кондикційним позовом захищалися обіцянки, надані у формі стипуляції; згодом цей позов почали застосовувати до договорів неформальної позики (*mutuum*); а вже пізніше, починаючи від останніх століть республіки [15, с. 357], його було поширено на випадки, коли особа одержувала чуже майно без достатньої до того підстави. З цього приводу в науковій літературі зазначається, що «абстрактний характер такого правового інструмента як *condictio* переконав римських правників у тому, що він може застосовуватися і до випадків, коли в силу справедливості відповідач повинен повернути позивачеві майно, набуте за рахунок останнього без належної до того підстави» [16, с. 22].

Уважаємо за доцільне відстежити спільний знаменник, що лежить в основі зобов'язання із неформальної позики і зобов'язання з безпідставного збагачення, адже, як зауважує Д. В. Новак (D.V. Novak), «саме кондикція із позики (*condictio ex mutuo*) стала прообразом кондикцій про повернення безпідставного

¹ Actio (condictio) certae creditae pecuniae.

Si paret Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium decem milia, quibus de agitur, dare oportere, iudex, N–m N–um A–lo A–rio sestertium decem milia condemna, si non paret, absolve. [Див.: 14, с. 471].

збагачення» [16, с. 25–26]. Свого часу аналогію між зобов'язанням із безпідставного збагачення і зобов'язанням із позики виявив Гай, вказуючи, що «...річчю зобов'язується також і той, хто отримав неналежне від того, хто помилково заплатив; проти нього може бути вчинено позов за формулою, “якщо з'ясується, що такий-то повинен дати”, *так ніби він отримав позику*» (Gai. III.91). Подібне порівняння знаходимо і в Інституціях Юстиніана: «Особа, що отримала виконання неналежного їй боргу, як здається, є боржником ніби за договором. <...> Особа, яка прийняла платіж, зобов'язується так, наче із договору позики (*ac si mutuum illi daretur*), і через те мусить відповідати за кондикційним позовом» (6. Inst. III.27). Позика, як відомо, належала до реальних контрактів, зобов'язання за якими виникало із факту передання речі. При безпідставному збагаченні так само: зобов'язання виникає із факту збагачення, тобто із того факту, що майно однієї особи потрапляє до сфери контролю іншої.

Проте цілком очевидно, що між двома наведеними випадками є докорінна різниця: за договором позики передання речей ґрунтується на законній підставі (*iusta causa*) – контракті, тоді як у другому – перехід майна є юридично безпідставним.

Подальше розширення сфери застосування кондикційного позову призвело до того, що кондикційний позов охопив усі види особистих позовів (*actiones in personam*). У такому контексті кондикційний позов, як позов особистий, стали протиставляти речовому віндикаційному позову. Так, в Інституціях Юстиніана вказується: «Речові позови ми називаємо віндикаціями; особисті позови, в яких позивач стверджує, що йому належить дати дещо, – кондикціями» (15. Inst. IV.6)¹.

На перший погляд розмежування кондикційного позову із безпідставного збагачення і віндикації не повинно викликати непорозумінь, адже це розмежування спирається на один із ключових постулатів приватного права – дихотомію зобов'язальних і речових способів захисту. Та ця проблема не така проста, якою здається. Як свідчать численні публікації, проблема ця залишається дискусійною і донині [2; 3].

Уявімо, що Нумерій Негідій викрав із маєтку Авла Агерія коштовний золотий посуд. Які засоби захисту доступні у цій ситуації потерпілому? Як зауважується в Дигестах, у цьому випадку Авл Агерій може пред'явити три позови: позов із крадіжки (*actio furti*), віндикаційний позов (*rei vindicatio*) і кондикцію (*condictio furtiva*). Що стосується позову із крадіжки, то цей позов належав до штрафних позовів: його метою було покарання злодія шляхом стягнення з нього подвійної або четверної вартості викраденого. Натомість інші два позови належали до групи позовів про шукану річ: вони мали на меті відновити становище потерпілого. Зважаючи на це, пред'явлення позову із крадіжки не перешкоджало пред'явленню віндикаційного позову і не перешкоджало пред'явленню кондикції. Ось як про це пише Ульпіан у 42-й книзі «Коментарів до Сабіна»: «Позов із крадіжки вимагає законного покарання, а кондикція (вимагає) саму річ. Отже,

¹ Див. також: Gai. IV.5.

це призводить до того, що ані позов із крадіжки не погашається кондикцією, ані кондикція не погашається позовом із крадіжки. Тож особі, в якій викрадено речі, належить позов із крадіжки, і кондикція, і віндикація...» (7.§1. Dig. XIII.1). Таким чином, співвідношення між позовом із крадіжки і віндикацією, а також між позовом із крадіжки і кондикцією можна охарактеризувати як кумулятивну конкуренцію. Однак наведений уривок не дає відповіді на питання про те, як співвідносяться між собою кондикція і віндикація. Вважаємо, що можна було б змоделювати принаймні два варіанти відповіді. З одного боку, крадіжка не може бути підставою набуття права власності, а отже, власником посуду залишився потерпілий, тоді як злодій володіє краденим незаконно. У такій інтерпретації означена ситуація повною мірою відповідає формулі віндикаційного позову. Але чи може вона водночас відповідати і формулі кондикції? Квінтесенцію кондикційного позову із безпідставного збагачення сформулював Помпоній: «Згідно із природним правом, справедливим є правило, щоб ніхто не ставав багатшим шляхом завдання шкоди чи образ іншому» (206. Dig. L.17). Крадій не набув права власності, однак чи означає це, що він не збагатився? Видається, що ні: збагачення крадія полягає в тому, що він фактично утримує викрадені речі у своєму володінні, користується ними і здобуває із них плоди та доходи. Зважаючи на такі міркування, слід дійти висновку, що між кондикцією із безпідставного збагачення і віндикацією має місце відношення елективної конкуренції. Іншими словами, в означеному прикладі Авл Агерій має право на власний розсуд обирати: витребувати викрадений посуд шляхом віндикації (посилаючись на те, що посуд залишився його власністю), чи витребувати його шляхом кондикції (посилаючись на те, що крадій заволодів ним незаконно). Такий підхід більш притаманний посткласичному, юстиніанівському праву. Критичною точкою в розвитку цього підходу стало створення конструкції, яку пізніше назвали «кондикція володіння» («*condictio possessionis*»). Ось як про це вказується у першоджерелі: «Але й від того, хто силою видворив когось із маєтку, маєток може бути витребуваний кондикційним позовом, пише Сабін <...> якщо ж особа не є власником, то вона витребує кондикційним позовом володіння, стверджує Цельс» (2. Dig. XIII.3). Інший приклад наводить Ульпіан, вказуючи, що шляхом кондикційного позову може бути витребувано майно, яке силою річкового потоку було віднесено від маєтку власника до чужого берега (2. Dig. XII.1.4). Таким чином, у посткласичному праві витребувати володіння шляхом учинення кондикційного позову міг як власник, так і особа, що не була квіритським власником речі. Проте, на наш погляд, підхід, що набув поширення в юстиніанівському праві, не тільки не розв'язує проблеми, але й ще більше її ускладнює, оскільки остаточно стирає межу між кондикцією і віндикацією і тим самим розмиває одну із класичних догм цивільного права про розмежування речових і зобов'язальних способів захисту.

Проте наведений казус може бути розцінений і по-іншому. Цей другий підхід простежується в роботах юристів класичного періоду, і він видається нам більш послідовним. Ми вже вказували на те, що зобов'язання із безпід-

ставного збагачення і зобов'язання із договору позики подібні між собою за юридичним фактом, із якого вони виникають. Однак при більш ретельному аналізі першоджерел можна помітити, що схожість двох зобов'язань на цьому не вичерпується.

Оскільки за договором позики майно переходить у власність позичальника, обов'язок позичальника полягає в тому, щоб повернути речі інші, ніж ті, що він отримав, тобто *передати право власності* на речі того ж роду й такої ж якості. У такому ракурсі дослідники роблять висновок, що словосполучення «*dare oportere*», яке використано у формулі кондикції, необхідно тлумачити як «зобов'язаний *передати право власності*» [15, с. 361]. Відповідно, інтенція (від лат. *intentio* «намерение, стремление») кондикційного позову набуває такого вигляду: «Якщо з'ясується, що N.N. зобов'язаний передати у власність A.A. ту або іншу річ, чи ту або іншу суму коштів». Як указував С. А. Муромцев (S.A. Muromtsev), «саме відношення, щодо якого здійснювалася ця (кондикційна) вимога, повинно було полягати в зобов'язанні однієї зі сторін дати дещо у власність (*dare*); позивач стверджував, що відповідач повинен передати йому у власність таку-то суму коштів чи таку-то кількість інших речей» [17, с. 217–218]. Подібної думки й М. Бартошек (M. Bartoshek), стверджуючи, що спільною передумовою усіх кондикцій є «необґрунтована затримка в переданні права квіритської власності»¹. Під таким кутом зору кондикція із безпідставного збагачення повинна була б пред'являтися тільки тоді, коли збагачення відбулося шляхом набуття права власності. Це означає, що в наведеному нами прикладі Авл Агерій не має права вимагати повернення викраденого посуду шляхом пред'явлення кондикції, оскільки змістом кондикційного позову є вимога про передання права власності. Проте в описаній нами ситуації такий позов не може бути поданий, бо крадій не є власником посуду, здобутого злочинним шляхом. Слушність саме такого висновку підтверджується фрагментом із Інституцій Гая: «Ми, вочевидь, не можемо вимагати нашу річ від іншого у такий спосіб, “якщо з'ясується, що він повинен дати”, так як нам не може бути дано те, що й так наше; ...нам дається те, що дається з метою, щоб воно стало нашим; між тим, річ, яка уже наша, не може вдруге зробитися нашою. Вочевидь, що із ненависті до крадіїв, щоб вони підлягали більшій відповідальності, прийнято, аби крадії, окрім подвійного й четверного штрафів, з метою повернення речі відповідали ще й за позовом “якщо з'ясується, що він повинен дати”, хоча проти них може бути вчинено і позов, у якому ми стверджуємо, що річ наша» (Gai. IV.4). У наведеному фрагменті, по-перше, підкреслюється, що змістом кондикції, за загальним правилом, є вимога про передання права власності (словами оригіналу: від позивача вимагається «дати річ так, щоб вона стала нашою»). По-друге, визнається, що у випадку із крадіжкою йдеться про виняток із загального правила, коли потерпілому дозволяється пред'являти окрім речового віндикаційного позову («у якому ми стверджуємо, що річ наша»), також і особистий кондикційний позов. Таким чином, цей виняток, за висловом Гая, встановлено «із ненависті до крадіїв».

¹ Цит. за: [18, с. 17]

Вищезазначене дає підстави для висновку, що в класичному давньоримському праві, за загальним правилом, між кондикцією із безпідставного збагачення та віндикацією не було конкуренції – ці позови були взаємовиключними: якщо власність однієї особи без належної підстави потрапляла у фактичне володіння іншої, а перша особа не втрачала права власності, – у такому разі мав пред'являтися речовий віндикаційний позов; якщо ж річ без належної правової підстави переходила до іншої особи так, що право власності на неї у першої особи припинялося, то належним способом захисту визнавався особистий кондикційний позов із безпідставного збагачення. Щодо цього Ф. К. фон Савінї (Friedrich Carl von Savigny) стверджував, що зобов'язальний кондикційний позов дається тільки тоді, коли через втрату права власності неможливим стає пред'явлення віндикаційного позову¹.

Повертаючись до наведеного прикладу, слід вказати наступне. Як виняток, встановлений «із ненависті до крадіїв», Авл Агерій може вимагати повернення належного йому посуду як за допомогою віндикаційного, так і за допомогою кондикційного позову. Що ж до загального правила, то його дію можна проілюструвати дещо змінивши обставини наведеного казусу, зокрема, припустивши, що в Авла Агерія монети було викрадено. Крадій, безумовно, не стає їх власником внаслідок факту крадіжки. Однак монети – це родові речі. Тому хоча крадій і не стає їхнім власником внаслідок факту крадіжки, він стає їхнім власником в силу факту змішування цих коштів із власними коштами². Оскільки за таких умов право власності потерпілого на монети припинилося, єдиним належним способом захисту для нього є кондикція із безпідставного збагачення. Теж саме відбуватиметься, якщо, наприклад, викрадений посуд буде переплавлено крадієм, або інші викрадені речі будуть крадієм спожиті.

На підтвердження саме такого підходу в розмежуванні кондикції і віндикації можна знайти чимало фрагментів у першоджерелах. Наведемо лише деякі з них. Зокрема, у 2-й книзі «Обговорень» Ульпіана знаходимо: «Інколи особистість того, хто платить, дає підстави для витребування назад, наприклад, якщо заплатив підопічний без дозволу опікуна, або безумний, або той, кому заборонено управління майном; бо ж безсумнівно, що коли платять такі особи, то має місце витребування назад. І якщо сплачені монети ще збереглися, то вони підлягають віндикації; якщо ж вони вже спожиті, то буде мати місце кондикція» (29. Dig. XII.6.).

У 26-й книзі «Коментарів до едикту» Ульпіана зазначено: «Якщо раб, який втік, дав гроші в позику, то питається: чи може господар пред'явити до тебе кондикцію? Якщо мій раб, якому надано управління пекулієм, надав тобі кошти, то матиме місце позика; якщо ж це зробив раб, що втік, чи інший раб проти волі господаря, то той, хто прийняв гроші, не стає їхнім власником. Як же бути? Гроші (монети) можуть бути віндикувані, якщо вони є у наявності; <...> якщо

¹ Цит. за: [16, с. 25–26]

² Про змішування як підставу набуття права власності в цьому випадку. [Див.: 13, с. 840; 19, с. 418, 420].

ж ти витратив їх без злого умислу, то я можу пред'явити до тебе кондикцію» (11.§2. Dig. XII.1).

У 32-й книзі «Коментарів до Сабіна» Ульпіана знаходимо: «У випадку вчинення заборонених цивільним правом дарувань, подароване витребовується назад від того, на чю користь воно вчинено, у такий спосіб: якщо річ є в наявності, то вона витребовується віндикацією, якщо ж річ уже спожита, то пред'являється кондикція в розмірі збагачення одного із подружжя» (5.§18. Dig. XXIV.1).

Висновки. У римському праві періоду кодифікації Юстиніана утвердилася ідея, що кондикційний та віндикаційний позови перебувають між собою у відношенні елективної конкуренції, тобто потерпіла сторона має право на власний розсуд обирати, який позов пред'явити. Однак чимало фрагментів із Дигестів свідчать про те, що в класичний період погляди на цю проблему були кардинально іншими, і конкуренція між кондикцією та віндикацією не допускалась в принципі. Згідно з уявленнями юристів-класиків, віндикаційний позов мав пред'являтися тоді, коли потерпіла сторона, попри втрату володіння, залишалась власником речі; проте якщо потерпіла сторона без належної правової підстави втрачала титул власності на річ (наприклад, унаслідок змішування речі із речами відповідача, споживання речі або її переробки), то в цьому разі належним способом захисту вважався кондикційний позов.

Список літератури:

1. Ус М. В. Конкуренція исков. *Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов*: монографія / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2014. С. 327–344.
2. Романюк Я. М. Реституція, віндикація, кондикція, відшкодування шкоди: окремі аспекти співвідношення та розмежування. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 9. С. 22–34.
3. Романюк Я. М. Реституція, віндикація, кондикція, відшкодування шкоди: окремі аспекти співвідношення та розмежування. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 10. С. 22–31.
4. Берестова І. Е. Зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 202 с.
5. Венедіктова І. В. Охоронюваний законом інтерес в кондикційних зобов'язаннях. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. № 1028. С. 129–132.
6. Гончаров І. В. Цивільно-правові зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного збагачення (порівняльно-правове дослідження за законодавством України та країн Європейського Союзу): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 212 с.
7. Карнаух Б. Безпідставне збагачення у праві Давнього Риму. *Проблеми законності*. 2017. № 138. С. 17–28. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.138.108137>.
8. Карнаух Б. Безпідставне збагачення у праві Давнього Риму: загальна характеристика. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. присв. пам'яті О. А. Пушкіна (Харків, 19–20 травня 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 254–256.
9. Пучкова Г. В. Зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, за римським приватним правом та їх рецепція у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2007. 198 с.
10. Берестова І. Безпідставне збагачення. Інститут набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у системі римського права. *Вісник прокуратури*. 2003. № 10. С. 60–64.

11. Гранін В. Зобов'язання з безпідставного збагачення за римським правом. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 23. С. 201–206.
12. Перетерский И. С., Краснокутский В. А., Новицкий И. Б. и др. Римское частное право / под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. Москва: ИКД «Зерцало-М», 2012. 560 с.
13. Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town, Wetton and Johannesburg: Juta & Co, Ltd, 1990. 1241 p.
14. Зайков А. В. Римское частное право в систематическом изложении: учебник. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2012. 480 с.
15. Дернбург Г. Обязательственное право / под ред. П. Соколовского. 3-е изд. Москва: Печатня А. И. Снегиревой, 1911. XVI, 396 с.
16. Новак Д. В. Неосновательное обогащение в гражданском праве. Москва: Статут, 2010. 416 с.
17. Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима. Москва: Статут, 2003. 685 с.
18. Слесарев А. В. Обязательства вследствие неосновательного обогащения: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2000. 202 с.
19. Виндшейд Б. Об обязательствах по римскому праву. Санкт-Петербург: Тип. А. Думашевского, 1875. 603 с.

References:

1. Us, M.V. Konkurentsii iskov. *Kharkovskaia tsivilisticheskaia shkola: zashchita subiektivnykh grazhdanskikh prav i interesov*. I.V. Spasibo-Fateeva (Ed.). Kharkov: Pravo [in Russian].
2. Romaniuk, Ya.M. (2014). Restytutsiia, vindykatsiia, kondyktiia, vidshkoduvannia shkody: okremi aspekty spivvidnoshennia ta rozmezhuvannia. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 9, 22–34 [in Ukrainian].
3. Romaniuk, Ya.M. (2014). Restytutsiia, vindykatsiia, kondyktiia, vidshkoduvannia shkody: okremi aspekty spivvidnoshennia ta rozmezhuvannia. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 10, 22–31 [in Ukrainian].
4. Berestova, I.E. (2004). Zoboviazannia z nabuttia, zberezhenia maina bez dostatnoi pravovoi pidstavy. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Venediktova, I.V. (2012). Okhoroniuvanyi zakonom interes v kondyktiinykh zoboviazanniakh. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Pravo»*, issue 1028, 129–132.
6. Honcharov, I.V. (2016). Tsyvilno-pravovi zoboviazannia, shcho vynykaiut vnaslidok bezpidstavnoho zbahachennia (porivnialno-pravove doslidzhennia za zakonodavstvom Ukrainy ta krain Yevropeiskoho Soiuzu). *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Karnaukh, B. (2017). Bezpidstavne zbahachennia u pravi Davnoho Rymu. *Problemy zakonnosti*, issue 138, 17–28. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.138.108137> [in Ukrainian].
8. Karnaukh, B. (2017). Bezpidstavne zbahachennia u pravi Davnoho Rymu: zahalna kharakterystyka. *Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Kharkiv: KhNUVS, 254–256 [in Ukrainian].
9. Puchkova H.V. (2007). Zoboviazannia, shcho vynykaiut vnaslidok bezpidstavnoho zbahachennia, za rymським pryvatnym pravom ta yikh retsepsiia u tsyvilnomu pravi Ukrainy. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
10. Berestova, I. (2003). Bezpidstavne zbahachennia. Instytut nabuttia, zberezhenia maina bez dostatnoi pravovoi pidstavy u systemi rymського права. *Visnyk prokuratury*, 10, 60–64 [in Ukrainian].
11. Hranin, V. (2004). Zoboviazannia z bezpidstavnoho zbahachennia za rymським pravom. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, issue 23, 201–206 [in Ukrainian].
12. Pereterskii, I.S., Krasnokutskii, V.A., Novitskii, I.B., et al. (2012). Rimское chastnoe pravo. I.B. Novitskii, I.S. Pereterskii (Eds.). Moscow: Zertsalo-M [in Russian].
13. Zimmermann, R. (1990). The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town, Wetton and Johannesburg: Juta & Co, Ltd.

14. Zaykov, A.V. (2012). *Rimskoe chastnoe pravo v sistematicheskom izlozhenii*. Moscow: Russian Foundation For Promotion of Education and Science [in Russian].
15. Dernburg, H. (1911). *Obiazatelstvennoe pravo*. P. Sokolovskiy (Ed.). Moscow: Pechatnia A.Y. Snehirevoi [in Russian].
16. Novak, D.V. (2010). *Neosnovatelnoe obogashchenie v grazhdanskom prave*. Moskow: Statut [in Russian].
17. Muromtsev, S.A. (2003). *Grazhdanskoe pravo Drevnego Rima*. Moskow: Statut [in Russian].
18. Slesarev, A.V. (2000). *Obiazatelstva vsledstvie neosnovatelnogo obogashcheniia*. *Candidate's thesis*. Ekaterinburg [in Russian].
19. Windscheid, B. (1875). *Ob obyazatelstvakh po rymському pravu*. Saint-Petersburg: Typ. A. Dumashevskoho [in Russian].

Vashtareva Ye. A., External PhD student at the Department of Civil Law No. 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: vashtareva.ea@gmail.com

Condictio and Vindicatio in Roman Law

Both condictio and vindicatio are effective remedies of protecting subjective civil rights. However, the general effectiveness of these remedies is prejudiced by significant legal uncertainty that is due to the fact that the same circumstances can be considered as grounds for bringing both vindicatio and condictio actions at the same time. This situation is traditionally referred to as "competition of lawsuits". Finding ways to resolve this "competition" is one of the acute issues of modern judicial practice. This problem is not new, though; the lawyers of Ancient Rome faced it. Therefore, it seems reasonable that studying the origins of this problem in the past can help to solve it in the future.

In modern Ukrainian academic literature, the raised problem was addressed by I. E. Berestova, I. V. Venediktova, I. M. Honcharov, B. P. Karnaukh, H. V. Puchkova and others.

The purpose of the article is to find out the origins of condictio action and to determine the relationship between condictio action and vindicatio action in ancient Roman jurisprudence.

First of all the author pays attention to studying the origin of condictio action and underlines that unjust enrichment initially was not the only case where the condictio action was applicable. However eventually ancient Romans realized that condictio action was suitable for returning the unjustified enrichment. Thus the problem arose how to reconcile condictio and vindicatio.

In the Roman law of the Justinian Codification period, the idea was established that the condictio and vindicatio suits are in relation of electoral competition, which means that the injured party has the right to choose, at his own discretion, which claim to bring. However, many fragments from Digest show that in the classical period, the views on this problem were fundamentally different, and the choice between condictio and vindicatio was not allowed in principle. According to the views of classical lawyers, the vindicatio claim had to be made when the injured party, despite the loss of possession, remained the owner of the thing; on the contrary, if the injured party, without proper legal grounds, has lost the title of property (for example, because of mixing things with the defendant's assets, consuming or processing them) then in the only appropriate remedy is condictio action.

Keywords: condictio; vindicatio; quasi-contracts; unjust enrichment; choice of cause of action.

Надійшла до редколегії 14.11.2017 p.